

MIȘCAREA MEMORANDISTĂ. IMPLICAȚIILE EI ÎN CADRUL TRIPLEI ALIANȚE

NEVIAN TUNĂREANU

După „dezamăgirea“ din 1878, România nu putea rămâne izolată, iar cel mai mare pericol apărea cel rusesc. Normal, un minim de garanție îi putea oferi doar Tripla Alianță, constituită între 1879—1882. Parțială garanție, pentru că Germania a încercat permanent să menajeze Rusia, chiar dacă oficial era aliată cu Austro-Ungaria și Italia, reînnodând „Alianța celor trei împărați în 1881 și 1884¹. Astfel încât regele Carol a așteptat intrarea Italiei în rândul Puterilor Centrale în 1882, drept contrapondere la tendințele de expansiune în sud-estul Europei ale Austro-Ungariei și la oscilațiile Germaniei². Abia în acest moment au început demersurile pentru aderarea statului român la Tripla Alianță, prin trimiteră lui P. P. Carp la Viena, definitivată după vizitele lui Carol I și I. C. Brătianu în Austro-Ungaria³. Oricum, tratatul încheiat cu Austro-Ungaria și cu Germania în 1883 era valabil pe un termen de doar 5+3 ani și, mai ales, era secret. Biograful principalului artizan al tratatului, P. P. Carp, precizează că „era cea mai expresă dorință a regelui ca să se păstreze tăcere asupra lui, mai întâi pentru a nu indispuie împotriva noastră Franța și Rusia, și al doilea pentru a evita inutile manifestări lăuntrice din partea franco și rusofililor. Persecuțiile ungarilor împotriva românilor ardeleni provocaseră o vie mișcare de indignare în toată țara împotriva monarhiei austro-ungare, și nu era în adevăr momentul ca regele României să vină să spună poporului său că el era în alianță cu cei care-i persecutau frații.“⁴

Alianța secretă a României cu Austro-Ungaria⁵, la care a aderat și Germania, mediată și apărută cu insistență de aceasta a intrat în impas o dată cu apropierea și apoi expirarea termenului său limită — octombrie 1891. Acesta a coincis cu momentul de maximă efervescentă al mișcării naționale românești dintre Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918: mișcarea memorandistă.

¹ Nicolae Ciachir, Gheorghe Berca — *Diplomația europeană în epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 400.

² Ioan C. Filitti — *Rusia, Austro-Ungaria și Germania față de România până la 1916*, în Ioan C. Filitti — „Contribuții la istoria diplomatică a României în secolul al XIX-lea, București, 1935, p. 70.

³ Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner — *România și Tripla Alianță 1878—1914*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 115—117.

⁴ C. Gane — *P. P. Carp și rolul său în istoria politică a țării*, vol. II, București, Editura Ziarului „Universul”, str. Brezoianu 23—25, 1936, p. 141.

⁵ A. Slivăț, M. Tudorică — *Tratatul româno-austro-ungar din anul 1883*, în „Revista Arhivelor” nr. 2, Anul X, București, 1967, p. 339—342.

Pentru pregătirea terenului încheierii noului tratat româno-austro-ungar Puterile Centrale au trimis la București noi diplomați, ambii viitori cancelari, cu misiunea de a sonda terenul în această direcție și de a-l face pe regele Carol să treacă peste acest moment de adevărată criză a relațiilor cu Triplicea. Prințul Bülow și contele Goluchowski au sosit de la Berlin și Viena cu sarcina de a asigura condițiile pentru semnarea noului tratat, iar realizarea misiunii le-a consolidat cariera diplomatică, contribuind la ascensiunea lor viitoare.

Poziția liberalilor — în opoziție — și mai ales a noului lor șef, D. D. Sturdza, în fruntea mișcării naționale din regat, l-a pus pe Carol în imposibilitate de a efectua schimbarea ministerului, conform principiului în funcțiune al rotativei guvernamentale. Sturdza, caracterizat de C. Gane drept „conducător efectiv și turbulent”⁶ al acțiunilor naționale și antiaustro-ungare, nu putea fi adus ca să compromită politica externă abilă dusă până atunci de rege, astfel că partidul conservator a fost menținut la guvern până în 1895⁶. Această hotărâre a fost luată de Carol în urma călătoriei în Italia și Germania și a discuțiilor purtate mai ales cu cancelarul Caprivi. Acesta comunica la București ambasadorului Bülow, cu aproape două luni înainte, inevitabilitatea ministerului Lascăr Catargiu cu Alexandru Lahovary la externe, cu misiunea de a alinia țara la Tripla Alianță⁷. Satisfacția lui Carol pentru rezultatele acestei călătorii și găsirea căii pentru încheierea noului tratat — și nu doar pentru buna primire din Italia și Germania — s-a văzut în decorarea cu Marea Cruce a Ordinului Coroana României a reprezentanților acestor state la București⁸. Aceasta ne apare cu atât mai evidentă cu cât, pe fondul intensificării mișcării naționale, regele nu găsisse la Budapesta nici cea mai mică înțelegere din partea primului ministru maghiar Szapáry, iar împăratul, în afară de formule frumoase, nu se angajase în temperarea politicii ungare față de români⁹. Această poziție confirmă rigiditatea politicii maghiare față de români, ghidată de o „pasiune oarbă”, cum remarcase Bülow și recunoscuse însuși cancelarul austro-ungar Kálnoky față de diplomatul german¹⁰. Definitivarea Memorandumului și înaintarea sa curții vieneze, măsurile maghiare ce au urmat și ce erau așteptate în continuare au determinat grăbirea semnării noului tratat, mai ales că echipa ministerială română își exprimase acordul pentru reînnoirea alianței încă din primele luni ale anului. Precipitarea evenimentelor în lunile mai—iunie, cu intensificarea mișcării naționale române — ce putea crea instabilitate guvernamentală în regatul român — și posibilele tulburări din monarhia bicefală — ce puteau duce la încordare în relațiile internaționale, mai ales cu Rusia — au grăbit semnarea tratatului. Reluând textul din 1883, cu o singură excepție, tratatul își păstra caracterul defensiv, România și Austro-Ungaria angajându-se să-și acorde reciproc asistență militară în caz de atac neprovocat. Semnat la

⁶ C. Gane — *op. cit.*, vol. II, p. 142—143.

⁷ Teodor Pavel — *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale*, vol. I (1878—1895), Editura Facla, Timișoara, 1979, p. 258, doc. C (50).

⁸ Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner — *op. cit.*, p. 199.

⁹ Teodor Pavel — *op. cit.*, vol. I, p. 258—260, doc. CI (51).

¹⁰ C. Gane — *op. cit.*, vol. II, p. 146.

25. iulie 1892 la Sinaia, de către Alexandru Lahovary și contele Goluchowski¹¹, a fost ratificat în următoarele zile de cei doi suverani. Până la sfârșitul anului, la această alianță a aderat și Reichul german¹². Evident, tratatul își păstra caracterul secret.

În întreaga perioadă memorandistă se constată o intensificare a contactelor diplomatice, mai ales între reprezentanții Puterilor Centrale. De soluționarea problemei românilor din Austro-Ungaria și, mai ales, de receptarea de către oficialități a Memorandumului depindea, în ultimă instanță, menținerea statului român în alianța cu Triplicea. Oricât de mare ar fi fost pericolul rusesc — chiar mortal — și influența lui Carol, o agravare a situației românilor supuși Austro-Ungariei și creșterea influenței franceze puteau duce, măcar în calculele diplomaților, la o eventuală rupere din alianță și la o apropiere, sau chiar mai mult, de celălalt bloc politico-militar, în curs de constituire. Ceea ce, de altfel, se va și întâmpla peste ani, în timpul primei conflagrații mondiale.

Păstrându-și poziția șovină, rigidă, cercurile conducătoare maghiare au transmis prin canalele diplomatice informația că nici memoriul, nici delegația nu vor fi primite de împărat. Eventual Franz Iosef i-ar fi putut primi pe memorandiști la Budapesta, ca rege al Coroanei Sf. Ștefan, informație transmisă prin intermediul suveranului român¹³. Aceasta însă ar fi însemnat negarea semnificației pasivismului și recunoașterea autorității Budapestei. Or, sensul Memorandumului, din acest punct de vedere, era tocmai ocolirea capitalei și a autorităților ungare.

Întreaga corespondență diplomatică în jurul problemei Memorandumului relevă îngrijorarea cauzată de o posibilă răcire a relațiilor româno-germano-austro-ungare. În timp ce reprezentanții Berlinului și ai Vienei încearcă o cât de mică atenuare a asperităților româno-ungare, singura concesie făcută de Budapesta este amânarea procesului intentat celor care nu-i recunosc autoritatea. Aceasta însă doar până la definitivarea semnării și ratificării actelor ce consfințesc alianța secretă româno-germano-austro-ungară, adică până la sfârșitul anului 1892¹⁴.

Anul următor aduce, o dată cu începerea urmăririi penale a unora dintre memorandiști, și tratativele pentru încheierea convențiilor comerciale cu Germania și Austro-Ungaria. Dacă acordul comercial româno-german s-a definitivat relativ repede, tratativele pentru cel cu Austro-Ungaria au durat cam trei sferturi de an. Interesul român era doar politic, statul român neavând avantaje economice din schimburile cu cel austro-ungar¹⁵, cauza tergiversărilor fiind comportamentul guvernului maghiar față de români, lucru sesizat de ministrul de externe austro-ungar, Kálnoky, care încearcă, fără rezultat, să preseze guvernul de la Budapesta în sensul moderării politicii șovine¹⁶. Intensificarea mișcării naționale românești, de ambele versante ale Carpaților¹⁷, comportamentul

¹¹ Arhivele Statului București, Fond Casa Regală, dosar nr. 22/1892.

¹² Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner — *op. cit.*, p. 201.

¹³ Teodor Pavel — *op. cit.*, vol. I, p. 264; Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner — *op. cit.*, p. 203.

¹⁴ Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner — *op. cit.*, p. 201—202.

¹⁵ *Ibidem*, p. 213.

¹⁶ Teodor Pavel — *op. cit.*, vol. I, p. 275, doc. CXI.

¹⁷ Vezi pe larg, Ștefan Pascu — *Făurirea statului național unitar român*, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983, p. 238—245.

mai decis al guvernului de la București, tendințele de unire a mișcărilor națiunilor asuprite de Coroana Sf. Ștefan¹⁸ au determinat hotărârea grăbirii instrucției și pregătirea procesului memorandiștilor.

Desfășurarea procesului de la Cluj și sentințele pronunțate, precum și reacția populară românească au dus la tulburarea relațiilor în cadrul alianței: ambasadorul Goluchowski este rechemat și intervine la Viena pentru temperarea politicii naționale maghiare și atenționează că suveranul român este deja câștigat de ideea României Mari¹⁹; extrem de atenți, reprezentanții diplomați germani la București, Viena și Budapesta raportează, pe lângă valul mișcărilor populare și receptarea lor, acțiunile autorităților și inițiază contacte cu acestea pentru a simți eventuala evoluție a relațiilor dintre aliați; diplomații italieni aprobă pe față mișcarea națională românească, iar cel rus și cel francez la București încearcă să-și atragă simpatiile maselor și opoziției²⁰.

În aceste condiții, cele mai înalte autorități românești intervin direct în favoarea românilor transilvăneni: la întrevvedere Carol I — Lahovary cu Kálnoky i se atrage atenția celui din urmă că mișcarea populară antiaustro-ungară cu greu mai poate fi stăvilită și este amenințată, voalat, cu ruperea alianței și eventuala intrare a României în sfera de influență rusească²¹. Atenționările românești sunt resimțite la Berlin, care sesizează importanța problemei pentru pacea europeană, stabilitatea monarhiei austro-ungare și viitoarea orientare a politicii externe românești²².

Vizita regelui Carol în Germania și contactele sale cu ministrul de externe austro-ungar Goluchowski și secretarul de stat german Marschall, în care suveranul a asigurat formal de inexistența iredentei române și de calmarea spiritelor în țară²³, precum și apropierea alegerilor în Ungaria și intrarea în ultimul an de valabilitate a tratatului din 1892 au dus la grațierea memorandiștilor în septembrie 1895. „Linștirea“ lui Sturdza a făcut posibilă intrarea în funcțiune a rotativei guvernamentale, nou cabinet liberal inițiind, în ciuda a ceea ce făcuseră până atunci unii dintre membrii săi, în frunte cu primul-ministru, o perioadă de rapidă ameliorare a relațiilor româno-austro-ungare, ce a dus la vizita împăratului Franz-Iosef în România și prelungirea tratatului de alianță²⁴.

În concluzie, în această perioadă politica externă românească poate fi caracterizată fără a exagera, drept o politică a salvării naționale. Situată între două imperii cu evidente tendințe expansioniste, ce constituiau o permanentă amenințare la adresa existenței naționale și statele, țării noastre nu îi rămânea decât varianta alianței cu una din cele două puteri împotriva celeilalte; și aceasta suportând consecințele ce decurgeau dintr-o astfel de politică. Pentru că necesitatea momentului era, în

¹⁸ Vezi în 1918 la români, *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român*, Documente externe 1879—1916, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 232—235, doc. 30.

¹⁹ Teodor Pavel — *op. cit.*, vol. I, p. 290—292, doc. CXIX.

²⁰ *Ibidem*, p. 290—309, doc. CXIX—CXXVI.

²¹ *Ibidem*, vol. II, p. 129—131, doc. II.

²² *Ibidem*, p. 137—144, doc. VII—VIII.

²³ *Ibidem*, p. 151—152, doc. XI.

²⁴ Vezi pe larg Gheorghe Nicolae Cazan, Șerban Rădulescu-Zoner — *op. cit.*, p. 217—219.

primul rând, conservarea ființei statale, condiție sine qua non a desăvârșirii unității naționale. După mișcarea memorandistă apare evident faptul că nici o împărăție nu putea manifesta înțelegerea pentru aspirațiile românilor. Interesele expansioniste ale imperiilor din jur erau contrare dorințelor naționale românești. Aceasta și pentru că românii, având cea mai mare pondere printre popoarele din zonă, insulă de romanitate în marea slavă, odată reuniți în granițele lor firești ar fi constituit un important centru de putere, dacă nu concurent măcar stavilă a expansiunii rusești și austro-ungare și exemplu pentru celelalte națiuni aflate în curs de realizare sau desăvârșire a unităților naționale.

LE MOUVEMENT DU MÉMORANDUM. LES IMPLICATIONS AU CADRE DU LA TRIPLE ALIANCE

(Résumé)

Pour stopper les tendances russes d'expansion devenues menaçantes surtout après la guerre russe-turque-roumaine de 1877—1879 l'Etat roumain adhère en 1883 à la Triple Alliance. La politique nationale anti roumaine de l'Etat autrichien-hongrois et le francophilisme traditionnel imposent aux factures politiques de garder le secret de l'alliance. L'intensification du mouvement nationale roumaine, la préparation, et la présentation du Mémorandum ont même presque à un impas dans les relations de l'Etat roumain avec les Puissance Centrales. Les contacts diplomatique de ces Puissances, l'orientation du roi Carol la non-poursuite (par encore) en justice des principaux participants au Mémorandum comme effet des pressions du Berlin et Vienne sur Budapesta ont mené renouement de l'alliance entre la Roumanie, Autriche-Hongrie et l'Allemagne en 1892. Le commencement l'instruction l'ouverture du proces du Mémorandum et le sentencés ont provoqué une nouvelle intensifications de contacts diplomatiques. Les pourparles pour les conventions commerciales avec l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie et l'accomplissement de ceux-ci ont fortifié la position de l'Etat roumain.

Par la visites du roi Carol dans les capitales des alliés et la grâce des condamnés dans le procès du Mémorandum, a été ouverte la voie pour signer le traité de 1896.